

a 18—19. századi Európa egyik vezető ideológiája ebből a fölismerésből táplálkozik. Az egy nyelvet beszélő, egy országban lakó, egy sorson osztozó nép, a nemzet az a legfelsőbb ítélő bíró, amelynek el kell számolnom szabad elhatározásaimmal.

Mások szerint szabad elhatározásainkért a jövőnek kell felelnünk. Ez azt jelenti, hogy nem az köt össze egy közösséget, amit megélt, hanem azok a célok, amelyeket közös elhatározással kitűz maga elé. Az ilyen vélemények igazsága is nyilvánvaló. Részből, mert minden új mozgalomnak ez az alapvető élménye; részből pedig mert mindnyájan jövőorientáltak vagyunk. Az tart életben bennünket, hogy várunk valamit a jövőtől. A szocializmus, a 19. századi európai munkásmozgalmak átütő ideológiája, örök emberi értéket állít a középpontba: az egyenlőséget és a harcot az embernek ember általi kizsákmányolása ellen. Eszerint az embertársaim iránt érzett szociális felelősség az, ami szabad elhatározásaimnak célt és értelmet ad.

A történelem tragikumája, hogy a nemzeti elkötelezettség náci fajgyűlöletté, a szociális felelősség pedig bolsevik osztálygyűlöletté torzult. Mindez arra figyelmeztet, hogy sem a nacionalizmus, sem a szocializmus nem abszolút érték. A felvilágosult kritikus erre azt válaszolja, hogy transzcendencia nincs; az idealista viszont állítja, hogy mi magunk is csupán egy transzcendens létező folyamányai vagyunk. A vallásos tapasztalat ezzel szemben a megragadottság és a föltétlen függés tapasztalata, amit különböző vallások — más és más kulturális hagyományokat követve — más és más szimbólumokkal juttatnak kifejezésre.

Bármelyik hagyományban nevelkedtünk azonban, szabadság és felelősség dilemmájának megoldását hasonló úton keressük. A szabadság nem azonos a felelőtlenességgel. Nevezzük a NEMZET történelmének, az EMBERISÉG jövőjének, ABSZOLÚTUMNAK vagy ISTENNEK, egyre megy. Csak akkor vagyunk szabadok politikailag, ha felelősségünk a politikai jelenen kívülről származik.

Lőrinczi László

VALLOK ÉLETUTAMRÓL (2. rész)

PÁLYAVÁLASZTÁSOM

Huszonkét éves voltam mikor hazakerültem azzal a tervvel, hogy beiratkozom a kolozsvári Mezőgazdasági Akadémiára. Itthon szomorú családi helyzetet találtam és leverő értesülések fogadtak. Édesanyám leromlott idegállapotban, Édesapám gondokkal terhelt. Két bátyám vala-

hol messze Kelet-Szibériában hadifogságban, alig van hír róluk, nagyobbik öcsém katona, csak a kisebb van itthon. Én is bármelyik percben kaphatom a behívót átképzésre. A főiskolai továbbtanulás elé áthághatatlan akadályok tornyosulnak. Egyedüli lehető megoldásként a Teológia mutatkozik. Minden erőmmel tiltakozom; Édesanyám sír-könyörög, Édesapám irodájába bezárkodik, az asztalnál komoran hallgat. Ismert. Fel tudta ésszel mérni, át tudta érezni, mit jelent 22 éves, az élethivatásra komolyan készülő fiatalember számára, ha sorsának irányát, kegyetlenül, ellenkező irányba kell elcsavarnia.

Sikertelenül próbálkozom kolozsvári főiskolákon. Leverten, összetörtten érkezem haza. Úgy érzem, nem bírom ki életemnek ezt a 180 fokos elcsavarását, melyre a sors rá akar kényszeríteni. Szószéken szónokoljak én, aki soha egy verset el nem szavaltam; halottakat temessek, ki az élet rügyező-tojáshéjpattantó indulásában találok legnagyobb gyönyörűségemet; a Biblia betűit böngésszem én, kinek Brehm nyitotta rá lelkem ablakát a természetben nyüzsgő élet gazdag világára. Napokig bolyongtam mezőn-erdőn magamban vívódva, azt sem tudtam hol járok. Órákat ültem kedvenc tanulóhelyemen, hátul a kertben a patak mellett a meggyfa csonka törzsén, magam elé meredve, mintha diák-álmodozásaim romjain ülnék, melyeket pont ott építettem. Tudattalanul ökölbe szoruló kezeim, fel-felszakadó sóhajaim, fenyegetőzéseim a kaján „sors“ ellen, mely kegyetlenül el akarja csavarni az életemet, egyetlen dacos, fájó, könnyes tiltakozást kiáltottak, könyörögtek, zokogtak az égre: Nem! . . . Nem! . . . Nem! . . . Nehezek voltak ezek a napok, az életem első, szörnyű nehéz próbája! Mert ha bekerültem a házba, Édesanyám már vette elő a zsebkendőt, Édesapám gondterhelten kinézett az ablakon. Nem lehetett hozzám szólni, lelkem olyan volt, mint test, melyet eleven égési sebek borítanak; ha sima, selymes meleg kéz simogatását éreztem volna fejemen, keservemben felüvöltöttem volna, mint a halálra sebzett vad.

Az volt a legnehezebb, ha bolyongásaimból megtérve, vagy a kertből, be kellett mennem a házba. Édesanyám szemeiből nemcsak könyörgés, de vád is tekintett felém: Miért vagy olyan makacs?

Végül is meg kellett adnom magamat. 1920 október közepén kora reggeli vonattal érkeztem Kolozsvárra. A város akkor ébredezett. Lépteim üresen kongottak végig a Wesselényi utcán. Életem irányának fájdalmas elcsavarodása külsőleg csak annyiból állott, hogy az állomásról beérve a Főtérig, nem jobbra fordultam a Monostori út felé, hanem balra le a Kossuth Lajos utcán, hogy beiratkozzam a Teológiára.

A beiratkozás, noha meg voltam késve, simán ment. Édesapám levelet küldött a dékánnak, aki annak idején évtársa volt. Nem érdekelt, hogy mi van a levélben; valószínű feltárta helyzetemet és gondjába ajánlott.

Az égi hatalmak kegyeiből kiestem, kiragadták kezemből álomhajóm kormányát s a földiek kegyetlent csavarintottak hajóm kormányán, a szívemen. Idegen partokra vetődtem.

A „fiúk“ akkor keltek fel; ott zajongtak a hálóban a mosdók körül. Rendre bemutatkoztam mindenkinek, de a nevek nem hatoltak túl fülem dobhártyáján. Nem volt közöttük barátom, senkim. Idegen voltam, idegenek között, idegen világban, hajótörött, kit ismeretlen hajó fedélzetére vett.

Másnap reggel álltam a dolgozó ablakánál és néztem a templom szesznű falát, néhol csupaszon vöröslöttek elő a téglák, omladozott a vakolat: így omlik össze bennem életem szép terve.

Valaki áriázva jön elő a folyóson, nyikordul az ajtó, az énekszó megáll. „Fogadjunk ez Lőrinczi Laci!“ Megfordulok; valaki áll az ajtó között, akit én még sohasem láttam. Egymásfelé mozdulunk, kezét fogunk. Balázs Ferenc volt. Így ismerkedtünk meg.

A senior kijelölte számomra a szekrényt és a dolgozóasztalt. A szekrény még üres, böröndöm ott áll az ágyam lábánál, még nem nyitottam ki, de holnap vasárnap, tiszta inget kell vennem. Le kell mondanom, le kell ülnöm az asztalom mellé, itt kell maradnom.

Nehozzen teltek a napok. Semmi emlék nem él bennem ebből az időből. Órarend szerint eljártam az előadásokra.

A professzorok hangja idegen világból, messziről hangzott felém. Figyelmem antennáját nem tudtam rákapcsolni a szent témák hullámhosszára. Sem az ágyban, sem a dolgozó asztal mellett, sem az előadóteremben nem találtam a helyemet. Nem azt a harmóniát kerestem, melyet itt a falról minden jelmondat és minden szó lehelt, hanem azt a másikat a bágyadt nap alatt. Száradt kukoricalevelek között vidáman zörög az októberi szél s fölötte varjú károg, s én csak állok itt és nézem a templom kopott falát.

Lassan, nagyon lassan kezdtem feloldódni. A fiúk közül többen érdeklődéssel vettek körül és megértést mutattak irányomban. Kiderült, hogy nem én vagyok egyedüli hajótörött, vesztett-álmú.

Lassan tél lett. December első napjaiban történt, hogy beszélgetés közben megütötte szívemet egy szó: legáció választás! Tudtam, hogy mit jelent. Karácsonykor, valamelyik faluban, fel kell mennem a szószékre és a gyülekezetnek prédikálnom kell. Legátus leszek, mert teológus vagyok, s ez előírt kötelesség.

Soha nyilvánosan nem szerepeltem. Az önképzőkörben, ha szaválással rám került a sor, valamit mindig kitaláltam; ha bírálónak kineveztek azt kértem, hogy ne legyek az első, s hozzászólásom csak annyiból állott: „Csatlakozom az előttem szóló bírálatához“.

Adventben nehéz álmaim voltak. Szószéken álltam, reszkettem, izzadtam, dadogtam. Egyik este vonatra ültem... megszöktem a Teológiáról. Keresztúrig meg sem álltam. Zimankos decemberi virradttájt érkeztem haza s csendesesen megkoccantottam a hálószoba ablakát. Édesapám kinézett az ablakon, s hallottam hátraszólt: „Laci hazajött!“

Édesapám nyitott ajtót s mikor megcsókolt, éreztem, nedves az arca. Nem kérdeztek semmit, én sem mondtam semmit, de mind a négyen, ki-ki a maga módján, alaposan kisírtuk magunkat. S ez nekem pillanatnyilag nagyon jól esett, hiszen ami azóta felgyűlt bennem, s amit valahogy sikerült magamba legyűrnöm, most mind feloldódott s kiáradt szívemből. Éreztem, ez olyan jó volt, hogy mindnyájan szeretnek, mint a hárman száznak, de mind a hárman éppen olyan tehetetlenek, mint én.

Édesanyám visszakönyörgött. Decemberben háromszor szöktem meg. Talán kegyetlen ellentmondásként hangozhatnak, de szükségem volt mind a háromra, hogy véglegesen összeomoljék bennem minden ellenállás, hogy ki merjem magamban mondani az elhatározást: nincs mentség, lelkes leszek.

Az utolsó szökésem advent valamelyik utolsó vasárnapján történt. A legáció választáson már túl voltunk. Kétségbeejtő volt a helyzetem; menedéket kerestem. Zimankos-zúzmarás hajnal derengett, mikor megkoccantottam hálósobánk ablakát. Édesanyám felsikoltott: „Laci megint hazajött!”. Bementem. Ott feküdt ideggörcsbe merevedetten az ágyon holt-elevenen. Mikor megcsókoltam, megremegett, lehúnyt szeme két sarkán szivárgott a könny. Édesapám orvosért rohant, míg jöttek, ott ültem ágya szélén, fogtam a kezét. Az orvos, Árpád bácsi alig tudta egy kés pengéjével görcsben összezáródott fogsorát szétfeszíteni és életre dörzsölni. Megadtam magam. Nyolckor vonatra ültem s mikor eljött az ideje, legációba mentem. Öntudatomon kívüli állapotban mentem fel a szószékre, hogy ott mit végeztem s hogy jöttem le, ma sem tudom. Akkor jöttem magamhoz, mikor a terjedelmes hosszú asztal fejről a lelkes anyósa lekiáltott az asztal végére! „Lányok, kínáljátok a legátust, mert másnak van esze!” Hogy ezzel szószéki szolgálatomat minősítette-e vagy megszánta szerencsétlen helyzetemet, ma sem tudom, de látom ma is magam előtt fenyegetően felemelt kezében a villát s annak fogai között a töltöttkáposzta libegő szálait.

A négy év alatt sem a teológiai tanulmányok, sem az azokat adagoló személyek, nem sejtették meg velem a lelkeskedést, mint hivatást, nem mutattak fel számomra eszményt. Ha visszagondolok, az újszövetségi stúdiumok keltettek bennem érdeklődést Jézus iránt, de a szellem, amelyben a szakprofesszor feltárta az anyagot, számomra egyoldalúnak, túljóznak, racionalisnak tűnt, minden vonzó melegség nélkül. Nem tudott magával ragadni, lelkesíteni a pálya iránt. Megélhetési, kenyérkeresési lehetőségek egyikét láttam benne azzal az előnnyel, hogy lehetőséget kínál velemszületett vonzalmamat tör-szinten való kiélésére. Ötven év távolából visszanézve, lelkes-édesapám tevékenységében látok olyan megnyilatkozásokat, törekvéseket, amelyek abba az irányba mutatnak, amelyre a lelkes s általában vidéki értelmiségi hivatás mezői terülnek el. De ezt csak most látom, nem akkor.

Édesapám az egyházban a „Vidék“ álláspontját képviselte; ha politikáról lenne szó, az „ellenzéki“ szárny egyik hangadójaként volt közismert. Ez alatt azonban nem kell „ellenségest“ érteni; szellemiek terén: „teológiájában“ igyekezett megélni a dávidferenci vallásszabadságot, lépést tartani a szellemi haladással, gyakorlatban, fölfelé, az igazságosságért szállt síkra, lefelé, a maga módján, a nép szolgálatában állott. Ilyen irányú tevékenységei közül kiemelkedik az, hogy közel 40 évig igazgatta az Önszegélyző Népbankot. Sajátos népi kezdeményezésű „pénzintézet“ volt ez a vállalkozás. Azzal a céllal hordták össze bele kispénzü emberek apró adományait, hogy segítsen a segítséget kereső „megszorult“ szegény embereken. Közszájon „Piculás banknak“ nevezték, s neve híven tükrözi azt a szellemet, amely létrehozta, s amelyben szolgálatát 70 évig ellátta. Alapszabálya szerint, aki taggá lett, öt évig szakadatlanul raknia kellett legalább 1—1 piculát a „bank“-ba, hetenként. (A picula = 10 krajcár, 1/10 korona értékű fémből vert aprópénz.)

Hét évtizedes szolgálata alatt nehéz időket vészelt át, melyek alapjaiban ráztak meg nem egy nagy-tőkés pénzintézetet. „Voltak idők, amikor kemény, meggyőződéses (demokratikus) magatartásáért úgy támadták, hogy rajta keresztül a bank léte forgott kockán, de az ő szeplőtlen becsülete elnémította az éretlen támadást“. (Orbán J.: „Székelykeresztúr története“ 255—56 l.)

December elején történt. Metsző volt a hideg. A földön nem volt hó. Az égen „meredtszemű“ csillagok szikráztak. A Kossuth Lajos utcán sietve igyekeztem hazafelé. Templomunk ajtója sarkából egy macska felém nyávogott. Szóltam hozzá, nyomomba szegődött. Felvittem a bentlakásba. Sok volt a panasz az egerekre. Lakótársaim elleneztek. Odalett.

A közelben lakó toronygalambokat személyesen ismertem, életüket figyeltem. Tavasszal megfigyeltem, hogy egy fehér galamb, fészekanyaggal a csőrében, eltűnt a kollégium cégtáblája mögött. Másnap reggel korán keltem, míg a takarítás folyt, besurrantam abba a terembe, melynek ablakából be lehetett látni a tábla mögé. A párja a fészken ült, az is fehér volt. Mindennap családi látogatást tettem náluk. Családi életük jelenségei örömmel töltöttek el. Kisajátítottam őket magaméinak. Élő kapcsolat voltak az élővilághoz. A takarítóasszony megértett; nem tartott bolondnak; valószínű faluról származott be a városba.

Ha az indexem megvolna (sok egyéb hasonló kinccsel együtt elvitte a második világháború vihara) s a kollokviumi jegyekből grafikont állíthatnék össze, valószínű magam is elcsodálkoznám azon, hogy érdemjegyeim milyen meglepően javuló irányzatot mutatnak az elsőtől a negyedik év felé. Évekkel idősebb voltam, mint az évtársaim; négy évemet megette a háború. Valószínű ennek a korkülönbségnek tudata volt az a forrás, amely iparkodásra ösztönzött.

Negyedik évre valami történt velem: megelevenedett bennem a jövőért való felelősségérzet. Huszonhatodik életévem felé jártam. Ebben a

korban már komolyan foglalkoztatják az embert, sőt sürgetik az élet problémái, a jövője tervei. A pályaválasztáson átestem, nemsokára zsemben a lelkeszi oklevél. Szívemben meleget gyűjtött az a sejtelen, hogy mégis csak találtam magamhoz illő élettársjelöltet, aki mindent vállal, ami egy ilyen töröttsorsú emberrel velejár. Előző nyáron kettesben szövögettük jövőnk terveit ilyen jelszavak alatt: kicsi egyházközség, nagy kert, kevés szolgálat, sok munka. Lehet, hogy egyéb is ösztökélt. 25 éves voltam és hadviselt, a legidősebbeknél is legalább 4 évvel idősebb, a bennlakásban rám maradt a seniorság. Elöl kell járnom, példát kell mutatnom.

Eddig ismeretlen buzgalommal feküdtem neki a tanulmányoknak, hogy oklevelem majd méltó legyen a berámáztatásra. Nemcsak érdemjegyeim javultak, hanem a negyedik évben kidolgoztam egy csomó pályatételt, aminek olyan következményei lettek, amelyek újabb próbára tették életemet. A megrázkodtatás az évváró ünnepélyen, illetve azt követőleg történt.

Az elnöki asztalnál, a püspök mellett, nevezetes vendég ült: az amerikai unitáriusok akkori elnöke Dr. Cornisch L.; fehér hajú, cvikkeres bácsi, aki lelkesen tapsolt, mikor az ünnepély végén, a pályadíjak kiosztása rendjén, a borítékok felbontására került sor. Az elsőből az én nevem bukkant elő s azután még legtöbbször az enyém. Mindenki csodálkozott, de legjobban én magam voltam meglepve.

A dolgozóban éppen azon tanakodtunk, hogy hol isszuk meg „az áldomást“, amikor egyik „fiúgyermek“ (így becéztük az elsősöket) berohan és rámkiált: „Laci, hívatnak a dékániba!“

A dékán sugárzó arccal jön elém:

„Na, László, maga szerencsés csillag alatt született!“ „Bemutatom Cornish úrnak. Vinni akarja magát Amerikába!“ Lábam szinte földbe gyökerezett, alig tudtam a mosolygó ember felé pár ügyetlen lépést tenni s magamat illendően meghajtani. Feleletem azonban határozott volt és elég nyers: „Engem tudom nem!“

A dékán elsápadt; keskeny ajka remegni kezdett. Én lesütöttem a fejemet: „Dékán úr kérem, más terveim vannak!“

Cornish úrhoz fordult s valamit mondott neki angolul, amit én nem értettem, aztán visszafordult felém: „Adunk 24 óra gondolkozási időt!“

„Köszönöm dékán úr — ráztam meg lehajtott fejemet — nem kérek gondolkozási időt, úgysem megyek!“

„Eltakarodjék a szemem elől“ — sziszegte fogai közül a dékán — „maga bolond!“

Barátaim kíváncsian vettek körül, mikor beléptem a dolgozóba: „Mi van, mi van, Laci?“

„Hallottatok ilyent, ez a fehér fejű amerikai vinni akar engem miszsiósnak Amerikába!“ „S te nem mész?“ „Ilyen szerencse, gondold meg a dolgot!“

Leintettem őket: „Fiatalok vagytok Ti még ehhez! Menjetekek be a dékániba s ajánlkozatok!”

A dékáni ajtón díszes, rajzos ablak homálylott, a tekintély szimbóluma; hivatlanul, ilyen személyes ügyben egyikük sem vállalta a beko-pogtatást. Azt hiszem, mindenikük vállalta volna örömmel az amerikai kirándulást. Mindenki bolondnak tartott. Egyedül Édesanyám örvendett. Édesapám hallgatott.

Dr. Cornish elutazott. Itt hagyta számomra a hajójegyvet és az úti-költséget. Bizott bennem, vagy nagyon jó emberismerő volt! Én — ma-gamban — lekacgattam.

MÉGKEZDEM EGYHAZI SZOLGÁLATOMAT

Lelkészi kinevezésem késett; valószínű a dékán közbejárt a püspök-nél. Felhívást kaptam, hogy vállalkozzam felügyelőtanárságra székely-keresztúri főgimnáziumunk bennlakásában. Elvállaltam; munkámat neve-lésnek fogtam fel.

Családi körünkön kívül most kerültem először gyermekekkel felelős kapcsolatba. 100—150 tíz-tizenyolc éves gyermek élt a gondjaimban, túlnyomóan falusi eredetűek. Az első osztályba sok olyan került be, aki sohasem járt faluja határán kívül. Rajtuk ébredt föl a gyermeklélek iránti érdeklődésem, rokonszenvem. Rájöttem, hogy a gyermek is az élet zsengeje, ígéretes rügy az élet fáján, tanulni igyekvő csirke.

Valakitől apró-kicsi simaszőrű foxikölyköt kaptam. Szobatársam lett. Füröszttöttem-fésültem-bolhaporoztam s gondoskodásomat ő értelmes szó-fogadással, szobatisztasággal viszonzta. Tüneményes gyorsan megnőtt, testileg is, értelmileg is. A fásládában aludt; reggel egyszerre keltünk s reggel az volt az első dolga, hogy megfutotta magát az udvaron, várt rám a lépcső alján, sprintet vágtunk a Küküllőig, megfürödtünk a hús hullámokban, mire visszafutottunk lakásunkba, meg is voltunk száradva. Akkor már zümmögött a bennlakás, mert kezdetét vette a reggeli szilencium. Nekünk pedig Kucuval (ez volt a neve) kötelességünk volt végig-látogatni a tanulószobákat. A legnagyobb rendet találtunk mindenütt, ti. Kucu egy-két szobával mindig előbb járt, mint „a tanár úr“.

Eltelt így az első iskolai év s közeledett a másíknak a kezdete. Egész nyárunk azzal telt el, hogy tovább szóttük jövönk álmát és vártuk a lelkészi kinevezést.

Augusztusban, egy alkonyattájt, ki voltam hajolva azon a bizonyos hálószoa ablakon s gyönyörködtem az udvari tehéncsordában, amint jól-lakottan ballagnak hazafelé a gyárfásberekből. Egyszer csak mellém kö-nyökölt Édesapám s váratlanul így szólt: „Azt hiszem, mégsem kellene elszalasztanod ezt a kedvező alkalmat, jobb lenne, ha kimennél Ameri-kába“. „Ha Édesapám is így gondolja, gondolkodási időt kérek holnap

reggelig“. Az egyezés este símán megszületett s pecsétetes fogadalommal végződött. Reggel közöltem Édesapámmal, hogy elszántam magam az útra. Édesanyámat meggyőzték Édesapám érvei, de kikötötte: csak egy esztendőre!

AMERIKÁBAN

1925. december 3-án hajóra szálltam s 12-én a New York-i kikötő óriási várócsarnokában, a Nagy „L“ betű alatt vártam, hogy valaki rám találjon. Vonatra tettek, két szót írtak egy darab papírra: „Boston — Szent-Iváni“. A vonat Bostonba vitt, ahol Szent-Iványi Sándor várt. Kimondhatatlan öröm és biztonság volt a számomra, hogy végre valakihez magyarul szólhatok, hiszen közel két hete nem volt kivel szót váltanom, a hajón árva egyedül voltam magyar.

Dr. Cornish kitörő örömmel fogadott, szavait Sándor tolmácsolta: „Vártam! Tudtam, hogy jönni fog!“

December 19-én megérkeztem missziós köröm központjába: Clevelandba (Ohio állam) és jelentkeztem főnökömnél a First Unitarian Church vezető lelkészénél.

Az esztendő gyorsan telt. Főnököm és munkatársai missziós programom minden nehézségén testvéri készséggel átsegítettek. Sokat utaztam; rengeteg tapasztalatot, megfigyelést, ismeretet gyűjtöttem, sok élményben volt részem s az emberekre, kikkel együtt közös ügyünkért dolgoztam, hálával és szeretettel emlékszem vissza. De ez mind kívül esik jelen beszámolóim körén.

A KADÁCSI LELKÉSZSÉGEM (1927–1942)

1927 május végén érkeztem haza Székelykeresztúrra. Hét napig nyugtalanul jártam ki a vasutállomásra, amíg végre útipoggyászom, egy jó közepes méretű trunk (szekrénybörönd) megérkezett. Alaposan fel voltam szerelve a mezőgazdaság minden területére szakkönyvekkel. Különösen a kísérleti állomások, szakegyetemek és a mezőgazdasági minisztérium által kiadott ismeretterjesztő kiadványok képviseltek nagy értéket, hiszen a legkorszerűbb anyagot tartalmazták. Ezeket egyszerű levelezőlap kérésre, díjmentesen küldték bárkinek.

Nemsokára megkaptam az 1927. június 29-i keltezésű kinevezésemet a nyikómenti Kadácsba. Javadalmazásom, régi szokás szerint, bizonyos mezőgazdasági terület használatából és természetbeni termékadományokból állott. Szemrevételeztük jövőendő otthonunkat, s pár nap múlva, egyedül, kiköltöztem Kadácsba. A falut pontosan olyannak találtam, amilyennek láttuk Chicagóból azt a kicsi falut, amely odahaza éppen

engem vár. A kapun belüli környezet vonzó munkaterületnek látszott. Öreg lakóház, alatta pince; három oldalról nagy kert veszi körül. Az udvar is tágas, közepében eperfa. Melléképületek használható állapotban. Két hiányon azonban elcsodálkoztam: az udvaron nem volt baromfiak részére épület és a kertben alig találtunk egy-két almafát és néhány szilvafát a húsfajtából, de mind el voltak hanyagolva és vénülve. Úgy látszik elődeink a mezőgazdaság háztáji részére nem fordítottak nagy gondot. Tyúkjaik jobbik esetben a disznópajta kakasüllőin, nyáron esetleg az eperfán éjszakázhattak. Annál jobb, gondoltuk, legalább az udvaron és kertben „szakszerűen“ rendezkedhetünk be.

Az amerikai folyóiratokat és értesítőket, szakonként csoportosítva, beköttem: 29 kötet lett belőlük. Fenyődeszkából egyszerű páccal könyvvállványt csináltattam; három polcát egészen megtöltötte a magammal hozott szakirodalom. Öt évtizeden állott íróasztalom mellett hűségesen ez a könyvvállvány, tanácsadásra mindig készen. Olyan egyszerű és nagyszerű volt bennük eligazodni; csak a kétféle mértékrendszer kulcsait kellett hozzá úgy bemagolni, mint az egyszerűt.

Nemesített vetőmagot is hoztam a professzoraim által ajánlott legjobb zöldség- és virágfajtákból. Néhányat sikerült máig is fajtatisztaságban és minőségben megtartanunk.

A falu életével foglalkozó értelmiségi minden olyan területen, hol emelni akarja a színvonalat legyen elméletileg tájékozott és gyakorlatilag tapasztalt az illető területen. Elméleti tájékozottságának színvonala és gyakorlati példaadása az alap, amelyről tekintéllyel szólhat és követésre számíthat.

Szeptember 4-én egybekeltünk. A lagzi javában folyt, mikor hajnali órán kiloptak a teremből s a Dénes bácsi kocsiján, két tüzes paripa haza repített Kadácsba. Másfél évtizedig a faluval éltünk, a faluért.

A tél azzal telt el, hogy ismerkedtünk és tervezgettünk. Esténként beállítottunk egy-egy fonóba; elbeszélgettünk, megfigyeltünk, tájékozódunk; énekeket tanultunk és tanítottunk; Kiskadácsból többször hazakísértek kézi lámpásokkal. Egy-egy fonócsoport be-bebátorkodott hozzánk is. Karácsonyra ünnepélyt rendeztünk — olyant, amilyen tőlünk kitelt. Ha a faluházán a legények táncot rendeztek, mi is ott voltunk. A vidéken látogatásokat tettünk, különösen kortárs családokkal igyekeztünk kapcsolatot kiépíteni. Szombatonként Keresztúrra szekereztünk-szánkázunk; meglátogattuk szüleinket, találkoztunk barátainkkal. Karácsonykor szüleink látogattak meg.

Otthon terveztük a tavaszt. Felmértük a kertet, papírra tettük; berajzoltuk: ez lesz a mezőgazdasági rész, itt lesz a faiskola, amott a zöldséges rész, az epertábla, a ház előtt virágoskert. Vajon szőlővel próbálkozhatunk-e? Hát a melegégy hol lesz?

Néha, ha hivatalos ügyben gyűlést kellett tartanom, tárgysorozaton kívül előjöttem egy-egy javaslattal (dalárda, ifjúsági egyesület, tejszövetke-

zet); türelemmel meghallgattak, az elismeréssel elmentek addig, hogy: „abbiza jó volna“, vagy „nem volna rossz“, de ennél többre egyszer sem sikerült jutnom, ami bizony bántott, de lenyeltem.

Voltak a tanácsban tiszteletben álló, bölcs, de a meglevőhöz, a kialakulthoz, az örökölthöz makacsul ragaszkodó öregek. Ők voltak a hangadók; javaslataimhoz ők szóltak hozzá elsőnek mindig. Elismerték az igazamat, még meg is dicsérték, azonban mikor Dénes bácsi elismerő szavait befejezte s azt mondta, hogy: „de“, amit utána mondott, azzal megfojtotta javaslatomat, s keserőséggel fojtogatott engem is. A többiek lesütötték a fejüket s hallgattak. A tanító írta a jegyzőkönyvet, nem nézett fel az írásból. Lényegesebben idősebb volt, mint én. Becsületes, kötelességtudó, sokat próbált, sokat csalódott ember. Ha próbálkozásaimról véleményt nyilvánított, legyintett s csak ennyit mondott: nem érdemes!

Mikor ilyen leverő csalódások értek, csendet kértem otthon. Vívódtam magamban: kerestem a módszert, amellyel ezeket a tisztos bölcs öregeket úgy lehetne leszerelni, megkerülni, hogy meg ne bántsam őket! Ma méltán csodálkozom ezen magam is, hiszen háborúból jöttem, ahol a tiszti iskolában ilyen tárgyat is tanítottak nekünk: stratégia, taktika.

Februárban már kertészkedni kezdtünk — a konyha ablakaiban. Előkerültek a szakkönyvek. Konyhánk egy napra műhellyé változott, előírt méretre elkészültek a ládikák, centire kimértük a sortávolságot, vigyáztunk a vetés mélységére, elvetettük a magvakat és gyöngéden betakartuk. Megjelöltük, hogy hová mit vetettünk és lestük a kikelést.

Nagyon korán tavaszodott. A melegágy is hamar elkészült. Versenyezve ástuk a kertet s pár nap alatt elvetettünk mindent, amit könyveink korán vetendőnek mondtak. Néha egy-egy asszony megállott s beszólt a kerítésen: „Milyen szorgalmasak! Vajon nem lesz-e hamar?“ Beszélték, hogy a papék már veteményeznek!

Hát bizony, hamar lett. Kemény fagyok jöttek. Nem kelt ki semmink. A melegágyat is alig tudtuk megmenteni!

Az volt a baj, hogy mi a loridai útmutatás után mentünk, holott az Ohio-ihoz kellett volna igazodnunk. Megtanultuk, hogy a könyv hasznos a kertész kezében, de számításba kell venni az éghajlatot, sőt az időjárást is, sőt a szomszédasszonyok tapasztalatait is. Így tanulgattuk a stratégiát, sőt a taktikát is az élethez!

Háztáji gazdálkodásunk alapanyaga szinte gombnyomásra, ajándékképpen hullott az ölünkbe. Alig házasodtunk össze, egymásután nyilatkoztak meg irántunk az előlegezett bizalom és a szeretet jelei. Márciusban történhetett, hogy valaki kopogtatott a konyhaajtón. Juci néni lépett be, hóna alatt egy tyúkkal, a kötényében is hozott valamit. Kiborított a padlóra 18 tarka-barka, frissen kelt, pelyhes csirkét s melléje tette anyjukat:

„Mit gondolnak — azt mondja — orozva kiköltötte. Nincs mit csináljak velük, maguknál elég hely van, hátha felnőnek?!“

Néztük a csirkéket, olyan kedvesek voltak s mi úgy meg voltunk lepve, hogy alig tudunk megszólalni. „De mit adjunk értük?” — kérdeztük dadogva.

Juci néni kitért a felelet elől. Leült és elkezdte föltárni az ő sorsát. Ura meghalt, leánya meghalt, unokáit nevelgeti, s nem tud elég hálát adni Istennek, hogy ehhez neki erőt ad.

A csirkék bebújtak az anyjuk alá, meg is feledkeztünk róla.

Szemeinken még ott csillogott a meghatottság harmata, s arra a gondolatra ócsudtunk fel, hogy meg sem köszöntük a csirkéket!

Ránk köszöntött május. Naponta gyönyörködtünk, hogy másodszori vetéseink versenyeznek egymással a növekedésben. Egy délfelé szeker állott meg a kapunk előtt. Domokos bátyánk érkezett hozzánk Kissomlyosból. Nyitom a nagy kaput, befordul a szeker az udvarra. A dereka meg van rakva kökénybokor-irtással s a közepébe bele van állítva két valami lenge lepedővel lekötve.

Kiderült, hogy két erős első raj! Azzal a biztatással hozta, hogy fogjak méhészkedéshez! Nem kellett nagy biztatás, hiszen az álmaim között ott zsongtak a Ferenczi nagyapám méhei! Szaladtam is azonnal, cövekeket hegyeztem, földbe vertük a ház déli oldalán az ablakok alatt, deszkákat fektettünk rájuk keresztül s ráállítottuk a két méhcsaládot.

Ebédelés közben bátyám ellátott tanácsaival s azzal az ígérettel búcsúzott, hogy ha erre jár, benéz, hogy lássa, hogy viselik magukat a méhek.

Hát bizony a méhgazdaság nem tartott sokáig. A méhek erdélyi méhek voltak, nem olyan szelídek, mint az amerikaiak. Mikor az első nyakszirten szúrt, kivért a hideg verejték s ájulás környékezett. Azzal magyaráztuk, hogy érzékeny helyen talált a szúrása. A következő az ujjambegyén szúrt meg, ugyanúgy jártam. Sajnáltam, de le kellett mondanom róluk.

Inczeferenc szerelmese volt a lónak. A faluban neki voltak a legszebb lovai. Saját nevelésű csikós kancákat tartott. Ha szombatoként Keresztúrra ment, mindig bekiáltott a kapun: „Nem jönnek-e Keresztúrra?” Élvezettel néztem, hogy a két ló milyen jókedvű egyenletes ügésben viszi a szekeret, dombra föl — lejtőn le, Keresztúr felé. Ferenc bácsi észrevette, hogy élvezem az utat: „Miért nem tart lovat, ha szereti? Lenne mivel járnak Keresztúrt, s Udvarhelyt, ha szükség, s amellet a kertben is használhatná!”

„Pénzünk volna rá — mondtam — de félek, nem találom el a vásárt!”

„Ha csak ennyi a baj, azon lehet segíteni! De kancacsikót vegyen; ha jól tartja, minden esztendőben eladhat csikót alóla!”

Júniusi vásár előtt megszólított: „Nó, veszünk-e csikót?”

„Mikor lesz a vásár?”

„Holnapután!“

„Eljön-e velem?“

„Hát azért kérdem!“

Clevelandi évem alatt összekuporgattam vagy 100 dollárt. Ellenértéke itthon volt a bankban s várta az alkalmat, hogy jobban kamatozhassék.

Lementünk a vásárra s megvettük a Mucit.

De ez a vásár újabb lecke volt számomra a vásár-taktikából. Bejártuk a lópiacot. Ferenc bácsi közben mutogatott, oktatott. Egyszer megállított:

„Nézzen oda kifelé a dombra! Ott áll a szekéseroglyához kötve az a sötét pej csitkó. Ilyent nem talál többet az egész piacon!“

Most nem mutogatott az ostornyéllal, mint eddig s csak félszemmel pillantott arrafelé. „Szeretem az állását. S nézze, milyen elevenen mozgatja a füleit. Jó a vére! Maga maradjon itt. Itt a hátunk megett van egy sárga, kerülgesse, nézegesse“.

Kerülővel odament a szekérhez, körüljárta a csikót. Megveregette a nyakát, végighúzta tenyerét a hátán, meghúzta a farkát, felvette a hátsó lábát, s a gazdától megkérdezte hova való? s elment.

Nagysolymosi ismerőst keresett s megtudta, hogy a csikó sajátnevelés. Visszakerült a csikóhoz s kérdezte az árát. Csapdosták egymás tenyerét. Közben Ferenc bácsi kerülte-vizsgálta a csikót, míg végre látom, hogy oldják el a kötőféket s Ferenc bácsi vezeti a csikót. Arra felém jönnek: „No, tiszteletes úr, magáé a csitkó, csak ki kell fizetni!“

Mucit odakötöttük a Ferenc bácsi szekéréhez, a lacikonyhán fizettem az árát s megittuk az áldomást, hogy nekem szerencsém legyen a csikóhoz s volt gazdájának az árához.

S éppen azon tanakodtunk, hogy az istálló egy részét teletömjük szalmával, hogy a télen Muci ne fázzék. Késő őszi jött az esztendő. Serényen folyt a betakarodás mezőről-kertből. Vacsoránál ültünk a konyhában, mikor Gyuri bácsi a szomszédunk bekiáltott a kapun: „Jöjjön ki met vásárfiát hoztam!“

Leszaladtam a lépcsőn s tordai pogácsa helyett, markomba nyomott egy vásott kötélvéget. Alig vettem észre a homályban, hogy a kötélvéghez két kicsi, nagyszarvú tinócska tartozik. Ott álltak búsan, lehajtott fejjel, mintha szégyellték volna, hogy gubancos a szőrük.

„Az édesapja küldi nászajándék-pótlásba, kösse bé a pajtába.“

A puszta télen-soraim melegedtek fel a szívemben a „bozontos bús tinókról“ s szánalommal veztem a két sovány, fáradt állatot az istálló felé; olyan reménytelennek látszottak a mi faluépítő szándékunkra.

Muci felkacagott mikor megnyitottam a pajtaajtót s érdeklődve topogott, amíg betuszkoltam lakótársait.

„Meg van oldva a Muci teelése — mondtam a házban — hárman melegítik egymást!“

A tinók dolgában kiderült, hogy valamely szegény ember bevitte őket szombaton a piacra. Tűz-víz el kellett volna adni őket, de nem akadt vevő. Édesapám a „piculás bank“ igazgatója volt; a szegény ember fölkereste s ő a bemondott árat a hálálkodó embernek kifizette.

A tinócskákat reggel elkereszteltük: Fakó lett az egyik, Piros a másik. Tavaszra kivetkőztek, megnőttek, kiteltek. Piros lett tejgazdaságunk megalapítója. Az összes tehénerényekkel rendelkezett, amit falusi gazda jószágától elvárhat: kicsi volt, élenjáró a legelőn, könnyűtartó, évente rendszeren borjúzott, legtöbbször ünöt, szelíd volt és kedves; és ontotta a tejet.

Honnan sejtették meg ezek a jótét lelkek, hogy nekünk faluépítő tervünk beindításához éppen ilyen élő „nyersanyagokra“ van szükségünk. Juci néni tudhatott arról, hogy én a Fiastyúk csillagkép alatt születtem? Domokos bátyám sohasem találkozott Ferenczi-nagyapámmal, aki „virágjában“ a kor szintjén, méhész-gyümölcsnemesítő-tyúktenyésztő úttörő volt. A többiek sem láthatták soha a Lőrinczi—Kovács Mihály nagyapót, aki a Nagytehen leszármazottjaiból kiterjedt családot nevelt a pajtáiban.

Ami az induláshoz az élő leltárból még hiányzott — beszereztük. Vettünk két szép kocmalacot; kitűnő anyák lettek belőlük; volt olyan év, hogy 20 malacot neveltek nekünk.

A faiskolat erdőn-mezőn gyűjtött alanyokkal indítottuk be. Kiaknázatlan terület volt a közeli környék; alma-, körte-vadonc, néha még cseresznye, meggy is akadt bőven, rózsaalanyért még az erdőre sem kellett kimenni. Később magot vetettünk, mert annak idején azt tanultuk, hogy csak így lehet egyöntetű minőség-oltványokat nevelni.

Minden vállalkozásunk a falu szeme előtt folyt; mintegy kirakataban éltünk figyelő tekintetük előtt.

Azt hiszem 1930-ban történt, hogy a tanácsban szóba került a tejszövetkezet kérdése. Én a tejfölösleg kedvezőbb értékesítése mellett, a visszakapott, lefölözött tej értékét hangsúlyoztam a sertés nevelés terén, csak úgy mellékesen érintve a baromfitenyésztést is. Rövidesen és símán meg is alakult a tejszövetkezet. A termelt vaj egy részét Bukarestbe szállítottuk, kisebb részét Keresztúron családokhoz szegődtük be.

Beszállított tejmenyiség szempontjából az élen jártunk s ez a tagoknak feltűnt. Az érdeklődés köre tágult s mi szívesen tártuk fel takarmányozásunk titkait; úgy mellékesen az érdeklődőknek megmutattuk saját nevelésű Mangalica és Yorkshire malacaink seregét is; tanulságos igazolásai voltak a másodtej csodálatos hatásának.

. A szövetkezetbe beszállított tej mennyisége lassan emelkedett s malacainkat nem kellett Keresztúrra vinnünk, odahaza elkeltek.

Fölösleges is mondanom, hogy baromfitenyésztés terén az asszonyok részéről nyilvánult a legelevenebben az érdeklődés; legáltalánosabban és legeredményesebben náluk és ezen a téren hasznosult példaadásunk és tanácsaink. Szinte észrevétlenül nőtt ki a szükségből az értékesítés szö-

vetkezeti megoldása. Nem is volt alapszabályunk; az „Avicultura“ cég jegyzve sem volt; nevet is csak azért adtunk neki, hogy hirdetéseink megjelenhessenek a szaklapban és közös név alatt jelenhessünk meg állatainkkal a kiállításokon.

Péntek délutánonként mozgalmas és zajos volt a konyhánk. Akkor hozták be a heti tojástermelés fölöslegét. Lámpázás és osztályozás után, folyt a tojáscsomagolás, olcsó, kezdetleges módon, de biztonságosan. Friss finom sarjú közé rétegezve. Másnap az egyes fogattal szállítottam be Keresztúrra és adtam vasútra Bukarest rendeltetéssel. Egy részét, a vajjal együtt, elházaltam a városban, szegődött családokhoz.

Rövidre fogva, egy néhány kiemelkedő, szinte ünnepi jelentőségű esemény jelzi „falumegváltó“ összefogásunk fejlődését.

Nagy volt az öröm — még büszkeség is csillant meg a szemekben — amikor megérkezett az ízlésesen fehér-kékre festett, Gergely-féle 200-as keltetőgép. Azok, akik bíztak a gépben (s már bennünk is), csodájára jártak, a kételkedők s a hitetlenek, fejüket csóválták.

Amint közeledett az első kelés napja, úgy fokozódott az izgalom: vajon kinek-kinek milyen eredménnyel kelnek majd a tojásai? S bizony az eredmény megmutatta, hogy ki-ki mennyire vált tenyésztővé!

Nagy csoda volt az is, amikor Szakács János ácsmesterrel, az én tervem szerint, megépítettük 8 × 5 méter alapterületű, félmonitor-fedelű tyúkházunkat. 500 fehér Leghorn tojójérce futott ki reggelenként belőle a kertbe és lepte el bogarászva a kukoricatáblát.

Közös öröm volt az is, amikor megérkezett az a gyönyörű Rhode Island növendékállomány, mellyel lecseréltük a Leghornokat, egyrészt azért, mert bosszúságot okoztak a szomszédok között, másrészt azért, mert így a tojás mellett húst is kaptunk.

Valamelyik harmincas évben házilag elkészítettünk egy sorozatot a háztáji baromfitenyésztés segédeszközeiből (csapófészek, műanyag, etetők, itatók, kiállítási ketrecek stb.), összeválogattuk a tagoktól a legszebb növendéktörzseket. Oszzel felpakoltuk két szekérre és bevittük a marosvásárhelyi kiállításra. Az emberek érdeklődéssel és csodálkozással tolongtak „standunk“ körül. Dicsérő oklevéllel és azzal a hírrel jöttünk haza, hogy „a Benczédi Józsiné jérécjéért 500 lejt kínáltak, de nem adtuk oda!“

Volt még egy propaganda-célú nyilvános vállalkozásunk, mely dr. Szilassy Jenő állatorvosunk biztatására jött létre: ismeretterjesztő előadásokkal és bemutatóval gazdagított „Baromfitenyésztési Nap“. Helyszíne Kadács volt, időpontja vasárnap délután. A vidék megérdemelt és megszolgált érdeklődést tanúsított iránta. A kiállításon különböző, akkor divatos baromfifajtákat mutattunk be és eszközöket. Állatorvosunk előadást tartott a baromfi-egészségvédelemről és más népszerűsítő előadást

sok is hangzottak el. Legboldogítóbb az volt, hogy az érdeklődők kérdéseire maguk a tagok, különösen a beszédesebb asszonyok szolgáltak szakszerű felvilágosításokkal.

(Folytatása következik)

Szabó Miklós

ÁRKOSI GELEI BENEDEK, AVAGY ÁRKOSI TEGZŐ BENEDEK?

A 17. század második harmadában Erdélyben három Árkosi Benedek nevűt tartottak számon a külföldi országokban tanult akadémiták soraiban. A sors sajátos, de közel sem elszigetelt jelensége ez. Hasonló esetek elég gyakran bizonyultak egy olyan korban, amikor a társadalmi mobilitást és a demográfiai mozgásokat felgyorsító tényezők inkább lazították mint stabilizálták a családnevek alakulásában hagyományossá idegződő szokásokat, szabályokat. Így magyarázható, hogy csupán a közismertebb akadémiták között ugyanazon időben két Kolozsvári Ferencet, három Gyulay Pált, három Laskói Jánost, három Tordai Jánost, két Csanádi Pált, két Kilyéni Györgyöt stb. ismerünk¹.

Az Árkosi Benedekék közül Árkosi Gelei Benedek és Árkosi Tegző Benedek, azaz a két unitárius akadémista értelmiségi életpályája, mindegyiknek munkáik szerzőségének kérdése készített arra, hogy tollat fogjunk.

Jóllehet mintegy harmadfél század telt el bizonyított vagy feltételezett elhalálzási évük óta, úgy találjuk, a történészeknek — Zoványi Jenő és Herepei János vonatkozó eredményei² ellenére — mindmáig csak részben sikerült életadataikban megnyugtatóan rendet teremteni. Annyi bizonyos, mind Árkosi Gelei Benedek, mind Árkosi Tegző Benedek a neves kolozsvári unitárius főiskola neveltje volt. Előző azonban 1636. október 28-tól Páduában, majd Louvain egyetemén tanult, míg utóbbi 1651. szeptember 19-től látogatta Oderafrankfurt, majd Leiden akadémiáját. Gelei 1645-től működött Kolozsváron gyakorló orvosként és főiskolai professzorként; Tegző ellenben 1654/55-től tanított lektorként ugyanabban az iskolában³. Mindkettő az erdélyi akadémista értelmiség, a külföldön tanult értelmiségi elit jeles tagjának bizonyult.

Alakjuk és életpályájuk a tollforgatók munkáiban összefonódtak, mondhatni összekuszálódtak érezhetőbben mint a neves Szamos-parti